

EESTI PÕLLUMAJANDUSEST SÕNAS JA ARVUDES

M. Karelson

SUMMARY: Estonian Agriculture in Words and Numbers. Estonia has above all been an agricultural country during centuries. It remained so in the years of the first republic as well (1918...1940). In 1938 52.3 % of the foreign currency was received for the export of agricultural products. Estonia exported 14,732 tons of butter, 3,661 tons of meat, 40.9 million eggs, about 10,000 tons of grain and 20,000 tons of potatoes. As the result of the World War II, still more due to collectivization process the condition of Estonian agriculture became considerably worse and the production of farm goods decreased. Another increase began in 1960s, due to an inexhaustible market in Russia, especially in Leningrad. Compared to 1940, the production of beef and bacon increased about three times and that of poultry meat 12 times by 1985. An average milk yield per cow per year increased twice. Such progress was possible by raising the amounts of local feeds and also by importing concentrates from Kazakhstan, the Ukraine and southern regions of Russia. As Estonia lost its eastern market after the re-establishment of the republic (doubled customs) and following the rules of the IBM (no customs can be applied to imported foodstuffs), local agriculture began to deteriorate. In 1995 Estonia produced 45 % of milk, 70 % of meat and 44 % of eggs less than in 1988. The average milk yield per cow in this period has dropped from 4162 kg to 3588 kg.

While the governments of all the European countries support farming, it is not so in Estonia. If the Estonian government doesn't change its attitude in the near future, the decline of our agriculture will continue.

The present work includes 28 thorough tables which characterize the use of agricultural land as well as the production and use of agricultural goods in the course of different years. The headlines and text of the tables are both in Estonian and English.

Key words: Estonian agriculture.

Kui põllumajandus edeneb, õitsevad sellega üheskoos kõik teised kunstid, kui aga põllumajandus jäetakse ükskõik mis põhjusel hooletusse, siis lähevad sellega ühtlasi kõik teised tööd maal ja merel nurja.

Sokrates (469...399 e.Kr.)

See rahvas üksi võib oma vabaduse peale julge olla, kellel liha ja leib oma enese päralt on.

C. R. Jakobson (1841...1882)

Maa ja põllumees

Maa on see ürgne jõuallikas (akumulaator), mille käivitab tootmisse kutsetöös oskuslik põllumees, et toita ja katta inimkond ning rahuldada selle muid eluvajadusi. Kapitalistlikus riigis on maa põllumehele erilise väärtusega selles mõttes, et see on püsiva kapitalina pärandatav põlvest-põlve, mida ei suuda hävitada ka laastavad sõjad.

Talle omasele vaimulaadile on eestlane sajandite kestel janunenud oma maa järele. Maa omanikuna on ta seda järjepidevalt püüdnud ikka paremini harida ning väikese saagikusega looduslikke maid (surnud kapital) muutnud põlluks ja paremasaagiliseks rohumaaks.

Meie väikerahva ohtliku geograafilise asendi tõttu on põllumees põlvkondade kestel püüdnud leivavilja hoida ka puutumatu varuna, ikka sõja- ja ikaldusaastateks. Sageli külvas talumes taliteravilja sügisel eelmise aasta seemnega.

Põllumees on ikka teadnud, et maa annab saaki siis, kui ka temale antakse; annab sellele, kes oskab kohase agrotehnoloogia rakendamisega kasutada mulla looduslikku viljakust ning suudab selles suurendada huumusesisaldust ja intensiivistada mulla bioloogilist tegevust. Seepärast vajatakse maal – ennekõike talus – ettevõtlikke, kutsetöös arukaid ja julgeid maaelu omaksvõtvaid tegutsejaid/peremehi, kellel on veel vajalik hoolsustaju ning raha ja aja säästliku kasutamise oskus. Maal on olnud ja on ka praegu suure osa Eesti rahva kodu- ja töökoht. Individualistliku mõttelaadiga maaperedesse ulatuvad ka meie viimase paari-kolme põlvkonna intelligentide/teadlaste põlvnemisjuured. Sellega seoses tuleme meelde Eesti Vabariigi põllumajanduse ideoloogi Kaarel Liidaku tõekspidamisi (1935):

Maa, põllumees ja eestlus: *On selge, et eestlus püsib vaid nii kaua, kui Eestimaa on eesti põllumehe käes, tugevalt tema käes. See on aabitsatõde, see on meie rahvuslik aksioom, mille eest võitlesid vene ajal C. R. Jakobson ja Jaan Tõnisson... Maas on ka rahvusliku kultuuri materiaalne aluspõhi. Maa rahvust ei reeda; meie ajalugu on selle tõestuseks... Eestlase hingelaadi terve alus on kaine individualism ja positiivne skeptitsism ning kiindumus maa-eraomandisse.*

Maa ja linna, s.o. talupojaseisuse ja kultuuri ning rahvusluse seos: *Kultuurrahvaste ajaloos on olnud maa – talupojaseisus – kultuuri toormullaks ja rahvuste füüsilise tervise salvaks, ühtlasi ka suurel määral rahvusliku omapära hoidjaks. Kultuuri ja tsivilisatsiooni arendajaks kõrgemale astmele ning ideoloogia loojaks on olnud aga linnaintelligents ja kodanlus. Kõik need rahva elemendid on olnud oma rahvusest ja moodustanud rahvus-kultuurilise terviku, täiendades üksteist. Linn on loomulikus ajaloolises arengus maast välja kasvanud, ammutades siit alatasa värskust ja jõudu juurde.*

Paraku on aastatel 1991...1995 kulgenud Eesti põllumajandus suhteliselt eelnevate perioodidega mandumise suunas. Kui pool sajandit tagasi algas looduslike rohumaade võsastumine/metsastumine, siis viimastel aastatel jätkub see protsess ka kultuurrohumaadel ja põldudel. Vähenenud on põllukultuuride saagikus ja kogusaak, ohtlikult madalseisus on loomakasvatustoodang loomade arvu vähenemise ja nende produktiivsuse languse tõttu.

Eesti põllumajanduse sellise olukorra tekke põhjusteks on olnud riigivõimuorganite (-isiksuste) ükskõikne suhtumine põllumajandusmaa kasutamise vajadusse eesmärgil toita oma rahvas ja saada eksporttoodangut ning sellest tulenevalt põllumehe teadmatus tootmis-mahu ulatusest. **Meil puudub riiklik põllumajanduspoliitika programm.** Ülipolitiseeritud olukorras vajab eesti põllumajandus sellist programmi (seadlust), mis on koostatud põllumajandusteadlaste ja -praktikute poolt ning põllumajandusministeeriumi ja Vabariigi Valitsuse ettepanekul kinnitatud (vastu võetud) Riigikogus.

Maa ja põllumehe seisukohalt vaadatuna on taastuvas Eesti Vabariigis tekkinud seaduste puudulikkuse ja nende täitmise nõrga kontrollimise tulemusena äärmuslikult rikasteks ja vaesteks lõhenenud ühiskonnakihid. Kahjuks kujuneb sageli rikastuvate inimeste kasumitahe nii tugevaks, et “unustatakse” riigi üldmajanduslik raske olukord, varjates oma tulude (kasumi) suurust. Nii võib ettevõtjas kapitali kogudes avalduda ärimehe vaim isamaad unustades, võiks isegi öelda, isamaad ära müües, sest tema isiklikud materiaalsed huvid ei ühti isamaa vajadustega. Taoline nähe taluomanikus vaevalt avaldub, sest tema maa on ju osake isamaa tervikust.

1. Maa omandi ja kasutamise vormid põllumajanduses

Esivanematele kuulunud maa mõisnike käest päriseks ostmise periood (1830...1917. a.) kestis ligemale üheksa aastakümnet. **Talude päriseksostmine** kujutas endast osa esimese rahvusliku ärkamisaja liikumise vaimustusest. Iga talu päriseks ostmisel nähti osakese isamaa pinna vabastamist. Vabariigi algusajaks oli endise Eestimaa ja Põhja-Liivimaa alal 51 640 ostutalu, lisaks veel 1606 talu juurdetulnud Petseri piirkonnas.

Asutav Kogu võttis vastu **Maaseaduse** 10. oktoobril 1919, mille jõustumise (25. okt. 1919. a., RT nr. 79/80) alusel võõrandati riigi omandiks suurmaavaldustelt väikekohtade (talude) rajamiseks 2,3 mln. hektarit maad, sellest põllumajanduslikku maad 1,1 mln. hektarit. Võõrandati ka hooneid, põllumajandusloomi, põllutööriistu ja masinaid ning muud inventari. Kuigi meie maareform oli radikaalsem, kui teistes kapitalistlikes riikides teostatud

maareformid (puudusid omarahvusest mõisnikud), oli see demokraatlik. Nimelt Riigikogus vastu võetud *Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumaksmise seaduse* (RT 1926, nr. 26) alusel tasuti maa, loomade ja eluta inventari ning ettevõtete sisseseade eest, samuti kirikutelt võõrandatud maade eest, vastavalt 12,8, 2,9 ja 1,2 mln. krooni. Riik võttis oma tasuda ka mõisate võlad (64 mln. rubla ulatuses).

1918. aasta lõpul põranda alt välja tulles keelas Ajutine valitsus kõigepealt mõisate laostumise vältimiseks nende omanike poolt varade müümise ja laialitassimise. Maaseaduse vastuvõtmise järgselt 1919/20 talvel alustati kohe uuskruntide väljamõõtmist lumistel väljadel. Ikka selle nimel, et kevadel ei jääks ükski põllulapp seemendamata. Maareformi teostamisel võeti sihiks elujõuliste perekonnatalude, enamikus kahehobusekohtade moodustamine.

Aastatel 1919...1939 rajati 48 288 asundustalu, suurusega vähemalt üks hektar (tabel 1). Maaomanikuks said mõisate renditalude ning kvoote- ja kuuendikukohapidajad (23 722), ka popsi- ja saunakohapidajad (9845). Juurdelõikeid said väikemaapidajad (12 217). Maaseaduse ja teiste täiendavate otsuste rakendamisega kujunes lisaks ostutaludele üle 100 000 omandiõigusega maakohta.

Eesti Vabariigi põllumajandus rajanes talude süsteemil, millele lisandusid riigi-, koolide- ja mõnede organisatsioonide-asutuste mõisad. 1939. aasta põllumajandusloenduse andmetel oli Eestis üle 1,0 hektari suurusega 139 984 talu, keskmine suurus 22,7 ha (tabel 1).

Eesti Vabariigis valdas maapidajatest maad õiguslikult ainuomandi alusel 68,2 % ja kaasomandina 11,3 %. Raha- ja pooleterarendi alusel oli maakasutajaid 12,3 % (tabel 2).

Nõukogude võimu poolt maa natsionaliseerimisega (1940) kaotas taluomanik oma maa ja tema eest hoolitseva omaniku. Uue riigivõimu vägivalla tulemusena laostus ülesehitatud ja edasiarendatav talumajandus. Kiirustades alustati maareformiga. 1. jaanuariks 1941 oli nõukogude maareformiga võõrandatud 3629 majandit, osa maad 32 324-lt üle 30 ha suurustelt taludelt ja 3098-lt alla 30 ha suurustelt taludelt. Kokku võõrandati 742 182 ha maad, sellest 174 439 ha põllumaad (tabel 3). Maad said 22 062 uusmaasaajat, juurdelõikeid 26 486 väiketalu. Võõrandatud maid anti ka sovhoosidele, osa jäi riigi reservmaaks.

Tabel 1. Talude arv ja suurus Eesti esimeses vabariigis
Table 1. Number and area of private farms in the first Estonian Republic

Suurus, ha <i>Area, ha</i>	Arv <i>No.</i>	Osatähtsus, % <i>Share, %</i>
Rajatud 1919...1939. a. / <i>Established in 1919...1939</i>		
<1	7952	14,1
1...5	7900	14,0
5...10	10165	18,1
10...20	16241	28,9
>20	13982	24,9
Kokku / Total	56240¹	100,0
1939. a. põllumajandusloendus / <i>Agricultural enumeration in 1939</i>		
1...5	22051	15,8
5...10	23869	17,0
10...20	40288	28,8
20...30	25415	18,2
30...50	21704	15,5
50...100	6215	4,4
>100	442	0,3
Kokku / Total	139984	100,0

¹ Nendest 48288 talu (suurus vähemalt 1,0 ha) / *Of which 48,288 private farms (area at least 1.0 ha)*

Tabel 2. Maa omandi ja kasutamise vormid 1939. a.
Table 2. Types of land ownership and use in 1939

Omandi kasutamise vorm	Maapidajate <i>Landholders</i>	Maad <i>Land</i>	Suurus, ha
------------------------	-----------------------------------	---------------------	---------------

<i>Type of property use</i>	<i>arv / no.</i>	<i>%</i>	<i>ha</i>	<i>%</i>	<i>Area, ha</i>
<i>Ainuomand / Personal property</i>	107571	68,2	2371888,2	74,6	22,0
<i>Kaasomand / Joint property</i>	17787	11,3	326969,7	10,3	18,4
<i>Raharent / Monetary rent</i>	17177	10,9	250094,9	7,9	14,6
<i>Pooleterarent / Métayage rent</i>	2297	1,4	45959,4	1,4	20,0
<i>Teenistusleping / Employment contract</i>	3029	1,9	31578,0	1,0	10,4
<i>Muud vormid / Other type</i>	9841	6,3	152947,4	4,8	15,5
<i>Kokku / Total</i>	157702	100,0	3179437,6	100,0	22,7

Tabel 3. Riikliku maatagavara moodustumine Eesti NSV-s 1940...1941. a.

Table 3. Forming state landstock in 1940...1941

<i>Maa kasutajad Land users</i>	<i>Majandite arv, mille arvel moodustus riigi maatagavara No. of farms – objects of the state landstock</i>	<i>Võõrandatud maa Expropriated land</i>		<i>Sealhulgas põllumaa Of which arable land ha</i>
		<i>ha</i>	<i>%</i>	
<i>Üle 30 ha suurused talundid Farms over 30 ha</i>	32324	574736	77,4	130378
<i>Alla 30 ha suurused talundid Farms under 30 ha</i>	3098	15176	2,2	4916
<i>Usulised kogudused Religious congregations</i>	275	8141	1,1	3159
<i>Omavalitsused Local authorities</i>	694	9898	1,2	3654
<i>Likvideeritud majapidamised Liquidated households</i>	3629	109586	14,8	30724
<i>Riigile kuuluv maa ja mets State-owned land and forest</i>	1377	24645	3,3	1608
<i>Kokku Total</i>	41397	742182	100,0	174439

Saksa okupatsiooni ajal (1941...1944) tühistati nõukogude võimu maareform. Uusmaasaajatele ja juurdelõigeteks eraldatud maa tagastati omanikele.

Nõukogude võimu poolt alustati taas maareformiga 1944. a. sügisel. Nüüd võõrandati 927 049 ha maad, sellest 242 622 ha põllumaad. Riigi valdusse arvati saksa kolonistide, fašistlike okupantide käsilaste ja peremeheta jäänud majandite maa, kokku 10 578 üksust (tabel 4). Hooneid, inventari, loomi ja põllumajandussaadusi võõrandati 24 328 talult. Uusmaasaajaid oli 24 665 ja juurdelõikesaajaid 17 656.

Peagi tühistati korraliku talu pere kulakuks. Paljude küüditatute (1941. ja 1949. a.) ja arreteeritute piinarikas elu lõppes Siberimaa mullas. Taluperele oli traagiline tema vara ühistamine kolhooside moodustamisel. Silmavees anti ära oma loomad ning põllutööriistad ja -masinad, hoonedki.

1949. aasta massiküüditamise järgselt jäid tuhanded talud elaniketa. Osadesse paigutati võõrad pered, kuid ikkagi hävinesid massiliselt taluhooned, kadusid küladki. Kommunistlik partei ei suutnud mõista, et iga hoone on osake riigi kapitalist. Alustati isegi taluhoonete asulatesse kokkuvedamisega. Massiliselt aga lükati neid "maatasa" ja põletati.

Tabel 4. Riikliku maatagavara moodustumine aastail 1944...1947 (seisuga 1. juuni 1947)

Table 4. Forming state landstock in 1944...1947 (June 1, 1947)

<i>Võõrandamisele kuulunud majandite rühmad Groups of expropriated</i>	<i>Majandite arv No. of</i>	<i>Üldpindala Total area</i>	<i>Võõrandatud maa / Expropriated land</i>	
			<i>kokku total</i>	<i>sealhulgas põldu of which arable land</i>

<i>farms</i>	<i>farms</i>	ha	ha	%	ha	%
Üle 30 ha / <i>Over 30 ha</i>	28288	1317546	570278	43,3	127903	52,7
20...30 ha	3307	88481	26863	30,3	9138	3,8
Saksa kolonistide maad <i>Lands of German colonists</i>	334	15139	15139	100,0	5276	2,2
Fašistlike okupantide käsilaste majandid <i>Farms of stooges of fascist occupants</i>	3996	137643	123157	89,5	48068	19,8
Peremeheta jäänud maad <i>Lands without owners</i>	6248	168494	168494	100,0	46557	19,2
Muud / <i>Others</i>	1535	30527	23118	75,7	5680	2,3
Kokku / <i>Total</i>	43708	1757830	927049	52,7	242622	100,0

Nõukogude Eesti põllumajandus kulges aastakümnete kestel (1950...1988) **suur-
majandite arendamise suunas** (tabel 5). Kui 1950. aastal oli kolhoosidel põllumajandus-
kõlvikuid keskmiselt 819 hektarit ja sovhoosidel 694 hektarit, siis nende järjepideva
ühendamise tulemusena olid 1988. aastal need näitajad vastavalt 4270 ja 4347 hektarit.
Paljude majandite suurus oli üle 10 000 hektari, piirist piirini ka üle 10 kilomeetri.

Tabel 5. Eesti NSV kolhooside ja sovhooside arv ja keskmine suurus

Table 5. Number and average area of collective and state farms in the Estonian S.S.R.

	1950	1960	1970	1980	1988
Kolhoosid / <i>Collective farms</i>					
arv / <i>number</i>	2213	648	292	143	173
kolhooside keskmisena: <i>average of collective farms:</i>					
põllumajanduskõlvikud, ha <i>agricultural land, ha</i>	819	1855	2706	4529	4270
sh. põld / <i>of which arable land</i>	318	799	1385	3003	2949
Sovhoosid / <i>State farms</i>					
arv / <i>number</i>	127	144	171	158	136
sovhooside keskmisena: <i>average of state farms:</i>					
põllumajanduskõlvikud, ha <i>agricultural land, ha</i>	694	3596	3713	4637	4347
sh. põld / <i>of which arable land</i>	321	1707	1971	3187	3029
Kokku / <i>Total</i>					
põllumajanduskõlvikud, tuh. ha <i>agricultural land, thous. ha</i>	1900	1720	1425	1380	1330
sh. põld / <i>of which arable land</i>	745	764	742	933	922

Isiklikus omandis olevate talude rajamine on eestlastel seostatud ikka ajaliselt rahvusliku
ärkamisaja või sellele lähedaste liikumistega. Nii oli see möödunud sajandil talude päriks
ostmisega ja vabariigi algusaastatel Maaseaduse alusel asundustalude rajamisega ning uues
Eesti Vabariigis taludele taas eluõiguse andmisega.

Põllumajanduse valdkonda kuuluvana võttis Eesti NSV Ülemnõukogu vastu detsembris
1989. aastal **Taluseaduse**. Pool aastat hiljem vormistati Omandiseadus ning 1991. aastal
Omandireformi aluste seadus ja Maareformi seadus, 1992. aastal Põllumajandusreformi
seadus. Üsna hoogsalt (üldise emotsionaalsuse tuhinas) algas esimeste talude taastamine
(1990. a.), kuigi esialgu vaid maakasutamise õiguse alusel. 1. jaanuaril 1996 oli Eestis 19 767
talu keskmise suurusega 20,8 ha (tabel 6). 1. jaan. 1994 oli Eestis põllumajandusmi-
nisteeriumi andmeil 2496 maaüksust suurmajandite näol. Nendest oli 1218 aktsiaseltsi, 769

ühistut ja 509 osaühistut. Suurmajandeid, nimetades neid viimastel aastatel põllumajandusettevõteteks, oli 1. jaanuar 1996. aastal 873 ja põllumajanduslikke abiettevõtteid 52.

Tabel 6. Talude arv, 1. jaanuari seisuga
Table 6. Number of private farms, January 1

Üldpind, ha <i>Total area, ha</i>	1991	1992	1993	1994	1995	1996
0...5	164	576	659	818	1634	3490
5,1...10	244	894	1040	1298	1827	2898
10,1...20	581	1881	2269	2823	3750	5272
20,1...30	539	1499	1804	2191	2721	3574
30,1...50	581	1511	1811	2090	2488	3175
50,1...100	213	631	784	879	1027	1273
>100	17	37	45	54	66	85
Kokku / Total	2339	7029	8412	10153	13513	19767
Keskmine suurus, ha <i>Average area, ha</i>	26,6	25,1	25,4	24,8	23,1	20,8

2. Põllumajandus rahvamajanduses

Eesti põllumees on läbi aegade, ka sõjalis-kriisi olukorras, toitnud oma rahva. Eksportiks on jätkunud varematal aegadel lina, teravilja, kartulit ja piiritust, hiljem lisandusid kõrgekvaliteetsed loomakasvatussaadused. Vajaliku tooraine on saanud kohalikud toiduainetööstuse (piim, liha, munad, teravili, kartul, aedvili, puuvili, marjad) ja kergetööstuse (vill, loomanahad, lina, kanep) ettevõtted.

Põllumajanduse kui põhilise rahvamajandusharu eelisarendamise ja seega maaelu parandamise vajadust mõistsid Eesti Vabariigi algusaastatel ja ka hiljem enamik ministreid ja Riigikogu liikmeid, sest nad olid maapäritoluga juristid, agronoomid, majandusteadlased ja erusõjaväelased, ka talupidajad. Põllumajandusliku tootmistegevuse ümberkorraldamine selle edasise intensiivistamise suunas nõudis suuri kulutusi (investeeringuid) riigilt ja maaomanikelt endilt.

Riigipoolne tegevus: maareformi suhteliselt kiire teostamine ja maasaajatele pikaajaliste (kuni 55 a.) madalaprotsendiliste (2...4 %) mitmeotstarbeliste laenude võimaldamine; soodustingimustel riigimetsa (puudu) müümise ehitustegevuse stimuleerimine, mille tulemusena ehitati maal enam kui 340 000 hoonet; ulatuslikud maaparandustööd, peaveejuhtmete kaevamise toetamine; uudismaadele premeerimissüsteemi kaasabil kultuurrohmaade rajamine; ääremaadel asuladena uut tüüpi asundustalude rajamine; ühistegevus-riiklikul alusel korraldatud põllumajandussaaduste müümine-töötlemine-eksport; eksporditoetused ja noteeritud hinnad; taludele riigimõisatest soodushindadega tõuloomade ja sordiseemne müümine; põllumeeste kutseorgani Põllutöökoja ja selle kaudu vastavate organisatsioonide tegevuse finantseerimine (kuni 95 %) riigieelarvest; põllu- ja kodumajanduse kutsehariduse korraldamine jne.

Talupidajate jõud avaldus eriti **ühistegevuses**. Eesti Vabariigi põllumajandust iseloomustabki taluindividualismi kõrval ühistegelikul alusel talupidajate liitumine vastavatel majandusaladel. See tegevus arenes põhiliselt küla, valla või kihelkonna piires. Tegutsesid pangad, piimaühistud, kaubandusorganisatsioonid, karjakontroll- ja aiandusringid ning masinatarvitajate-, vee-, turba-, elektri- ja teised ühingud, mitmed seltsid.

Järgnevalt sellest, **missugune oli põllumajanduse osatähtsus vabariigi majanduses**. Näitajad on toodud aastatest 1938 ja 1939.

1938. aastal hinnati talude kapitalide väärtuseks 1,1 miljard krooni, millest kuulus eestlastele 98 %. Tööstuses ainult 40 %. On levinud arvamus, et kapitalil ei ole patriootilist seost ei rahvuse ega isamaaga. Muidugi on võõrkapitalil oma tähtsus selle paigutamiskoha majandustegevuse arendamisel, kuid põhiliselt teenib see ikkagi võõrrahva huve. See on mõtlemapanev probleem ka tänapäeval, mida paraku paljud meie poliitikud ei taha tunnustada.

Põllumajanduse kogutoodangu väärtuseks hinnati 1938. aastal 200 mln. krooni, tööstuse netotoodang oli 100 mln. krooni. Põllumajandustoodangust turustati 62 %, talude sisevajaduseks jäi 38 %. Põllumajanduslikust turutoodangust tarbiti 50 % siseturul ja 50 % eksporditi.

Eesti Vabariigi eksportkaubanduse välisrahast, mis oli 1938. aastal 103 928 tuh. krooni ja 1939. aastal 118 200 tuh. krooni, langes põllumajandussaadustele vastavalt 52,3 ja 52,8 %, sealhulgas oli loomakasvatussaaduste osatähtsus vastavalt 41,6 ja 41,2 % (tabel 7). 1938. aastal eksporditi 14 732 tonni võid, mis kvaliteedilt oli Taani või kõrval maailma paremaid. Peekon vastas Inglismaa ja pekisead Saksamaa turu nõuetele. Leningrad sai piima, koort ja juustu. Veel eksporditi tõuloomi, kartuleid, teravilja, linakiudu, puitu ja selle tooteid, loomade toornahku, piiritust, tärklisi, aiasaadusi, ka metsamarju. Taolised olid ekspordi põhinäitajad ka 1939. aastal.

Nõukogude võimu aastatel Eestis nõuti siinselt põllumajanduselt võimalikult rohkem piima, liha ja mune. Kolhoosidel ning sovhoosidel ja teistel riiklikeil majandevil lasus põllumajandussaaduste riigile müümise kohustus. Neid koguseid suurendati aasta-aastalt. Näiteks piima müügi kogus suurenes võrreldes aastate 1956...1960 keskmiselt (442,8 tuh. t) aastate 1986...1990 keskmisena (1259,5 tuh. t) ligemale kolmekordseks, samal ajal liha kogus (37,4 tuh. tonnilt 205,3 tuh. tonnile) enam kui viiekordseks (tabel 8).

Nõukogude aastatel **põllumajandussaaduste tarnimist üleliidulisse fondi** võib tagantjärele samastada nende ekspordiga. Aastatel 1985...1988 tarniti üleliidulisse fondi piima ja piimatooteid arvestatult baasilise piimana 510...535 tuh. tonni, liha ja lihasaadusi arvestatult lihana 64...70 tuh. tonni, mune ja munatooteid arvestatult munadena 35...40 mln. tükki (tabel 9).

Nõukogude-aastate Eesti põllumajanduses oli **oluline tähtsus sovhoosi ja kolhoosi töötajate kasutamiseks eraldatud nn. individuaalmaalaplil** (0,15...0,60 ha). Perekond pidas lehma, paar siga ja kanu, kasvas kartul ja aedvili. Individuaalmajapidajad andsid isegi olulise osa riigi piima- ja lihatoodangust, ka munadest.

Aastatel 1960 ja 1970 (tabel 10) tootsid individuaalmaapidajad piimast vastavalt 44,5 ja 31,0 % (381 ja 318 tuh. tonni), lihast samadel aastatel vastavalt 43,5 ja 28,8 % (43,6 ja 39,2 tuh. tonni). Seoses suurmajandites piima- ja lihatoodangu suurenemisega, vähenes kaheksakümne aastatel nende osatähtsus individuaalmaapidajatel 15...18 %-le. Viimastel aastatel esitatakse nn. individuaalmaapidajate ja talude statistilised andmed koos isiklike majapidamiste näitajatena. Nii moodustas piima kogutoodangust isiklikes majapidamistes 1994. ja 1995. aastal vastavalt 41,1 ja 43,5 % (317 ja 308 tuh. tonni), liha vastavalt 39,6 ja 34,4 % (27,5 ja 23,3 tuh. tonni).

Eesti põllumajandusele on olnud iseloomulik, et piima, liha ja munade ning teravilja ja kartuli aastatoodang keskmiselt ühe elaniku kohta ületab tunduvalt nende tarbimise aastas ühe elaniku kohta (tabel 11). Seejuures tuleb arvestada, et meie poolt analüüsitud perioodil on Eestis elanike arv suurenenud ühelt miljonilt poolteisele miljonile. Siinsetele elanikele on traditsiooniline suures koguses liha (aastas kuni 90 kg), piima (ligemale 500 kg) ja munade (300 piires) tarbimine.

Tabel 7. Põllumajandus Eesti väliskaubanduses 1938...1939
Tabel 7. Agriculture in Estonian Foreign Trade in 1938...1939

Toote grupp/toode <i>Group of the products/product</i>	1938			1939	
	kogus, t <i>amount, t</i>	väärtus tuh. kr. <i>value thous. kr</i>	osatähtsus, % <i>share, %</i>	väärtus mln. kr. <i>value mln. kr</i>	osatähtsus, % <i>share, %</i>
Kogu kaubandus / Total trade					
Väliskaubanduse käive / <i>Turnover</i>		211126		219,60	
Väljavedu / <i>Export</i>		103928	100,0	118,20	100,0
Sissevedu / <i>Import</i>		107198		101,40	
Vahe / <i>Saldo</i>		-3270		+16,80	
Põllumajandussaadused					
Agricultural products		54343,1	52,3	62,38	52,8
sh.					
A. Taimekasvatussaadused					
<i>Plant products</i>					
sh. / <i>thereof</i>					
tera- ja kaunvili / <i>grain</i>	10040	1349,1			
jahu / <i>meal</i>	109	20,7			
kartul / <i>potato</i>	19899	1151,1			
kartulijahu / <i>potato meal</i>	1050	210,8			
piiritus / <i>spirit</i>	3240	1296,0			
aedvili / <i>vegetables</i>	2442	685,0			
lina, takud, kanep / <i>flax, hurds, hemp</i>	6277	6226,6			
seemned / <i>seeds</i>	224	80,0			
B. Loomakasvatussaadused					
<i>Animal products</i>					
sh. / <i>thereof</i>					
elusloomad / <i>live animals</i>	82 tuh.	7827,8			
liha ja lihakaubad / <i>meat and meat products</i>	3661	4839,1			
või / <i>butter</i>	14732	25152,5			
juust / <i>cheese</i>	231	235,9			
piimapulber / <i>milk powder</i>	109	101,0			
piim / <i>milk</i>	4394	540,8			
kondenseeritud piim / <i>condense milk</i>	242	112,1			
munad mln. tk. / <i>eggs, mill. pieces</i>	40,9	2750,3			
toornahad, sooled jm. / <i>raw hide, gut u.o.</i>	788	1650,2			
C. Väetised, põllutööriistad ja -masinad					
<i>Fertilizers, farming implements</i>					
	104	107,9	0,1	0,10	0,1

Tabel 8. Põllumajandussaaduste riiklik kokkuost, tuh. t (aasta keskmine)
Table 8. State purchases of agricultural produce, thousand tons (average per year)

Aastad Years	Piim ¹ Milk ¹	Loomad ja linnud Livestock		Munad mln.tk. Eggs, million pieces	Teravili Cereals	Kartul Potatoes	Köögivilid Vege- tables	Lina Flax
		elusmass live weight	tapamass slaughter weight					
1956...1960	442,8	55,0	37,4	30,9	3,6	75,3	18,5	2,5
1961...1965	602,4	99,3	66,0	67,4	45,8	110,3	26,2	1,7
1966...1970	804,7	147,3	100,7	140,7	85,4	148,3	40,0	1,2
1971...1975	957,8	196,1	132,3	258,0	119,2	215,2	55,1	1,0
1976...1980	1099,5	242,6	165,6	319,8	141,5	224,9	57,7	1,5
1981...1985	1138,6	258,1	180,9	373,8	177,2	222,2	67,5	1,2
1986...1990	1259,5	299,5	205,3	417,0	149,9	164,5	60,9	0,8
1990	1209,2	293,7	193,9	425,2	126,9	115,8	49,4	0,6
1991	938,6	210,1	148,3	393,2	196,5	80,4	49,5	0,5

¹ Baasiline piim (3,5 % rasva) / Basal milk (3.5 % fat)

Tabel 9. Loomakasvatussaaduste tarnimine üleliidulisse fondi
Table 9. Supplying all-union funds with livestock products

	Toodang, tuh.t Production thous. tons	Sellest üleliidulisse fondi Thereof to all-union funds	
		tuh.t thous. tons	%
Piim ja piimatooted / Milk and milk products			
ümberarvutatud baasiliseks piimaks / converted into basal milk			
1970	1024,6	387	37,8
1980	1169,7	469	40,1
1985	1260,1	510	43,6
1986	1267,0	530	42,1
1987	1290,2	535	41,5
1988	1288,6	515	40,0
1990	1208,0	369	30,5
1991	1092,8	330	30,8
Liha ja lihatooted / Meat and meat products			
ümberarvestatud lihaks / converted into meat			
1970	136,0	28,0	20,6
1980	196,4	58,0	29,5
1985	216,5	65,0	30,0
1986	214,8	69,0	32,1
1987	222,0	70,0	31,5
1988	227,9	64,2	28,2
1990	182,5	40,2	22,0
1991	151,8	30,4	20,0
Munad ja munatooted / Eggs and eggs products			
ümberarvestatud munadeks converted into eggs		mln.tk. million pcs	mln.tk. million pcs
1970		358,9	7,3
1980		541,8	25,0
1985		528,2	38,3
1986		545,2	37,0
1987		556,7	35,0
1988		578,7	40,3
1990		547,1	31,2
1991		559,7	31,6

Tabel 10. Individuaal-(era-)sektori osatähtsus loomakasvatussaaduste tootmisel
Table 10. Share of individual (private) farms in livestock production

	1960		1970		1988		1990		1994		1995	
	tuh.t thous. tons	%	tuh.t thous. tons	%	tuh.t thous. tons	%	tuh.t thous. tons	%	tuh.t thous. tons	%	tuh.t thous. tons	%
Piim, kokku Milk, total	856,6	100,0	1024,6	100,0	1288,6	100,0	1208,0	100,0	771,8	100,0	706,9	100,0
sh. suurmajandid thereof state and collective farms	475,6	55,5	706,6	69,0	1089,8	84,6	1018,4	84,3	454,6	58,9	399,3	56,5
individaal- sektor individual farms	381,0	44,5	318,0	31,0	198,8	15,4	189,6	15,7	317,2	41,1	307,6	43,5
Liha, kokku Meat, total	100,3	100,0	136,0	100,0	227,9	100,0	182,5	100,0	69,4	100,0	67,7	100,0
sh. suurmajandid thereof state and collective farms	56,7	56,5	96,8	71,2	190,5	83,6	149,1	81,7	41,9	60,4	44,4	65,6
individaal- sektor individual farms	43,6	43,5	39,2	28,8	37,4	16,4	33,4	18,3	27,5	39,6	23,3	34,4
Munad, kokku¹ Eggs, total¹	236,3	100,0	358,9	100,0	578,7	100,0	547,1	100,0	359,4	100,0	326,7	100,0
sh. suurmajandid thereof state and collective farms	71,1	30,0	225,4	62,8	486,8	84,1	451,1	82,5	209,7	58,3	209,2	64,0
individaal- sektor individual farms	165,2	70,0	133,5	37,2	91,9	15,9	96,0	17,5	149,7	41,7	117,5	36,0

¹ Mln. tükki / mill. pieces

Tabel 11. Põllumajandussaaduste tootmine ja tarbimine ühe elaniku kohta (kg)
Table 11. Agricultural production and consumption per inhabitant (kg)

	1937/ 1938	1970	1980	1985	1987	1988	1989	1991	1993	1994	1995	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Tootmine / Production												
Teravili / Cereals	633	436	644	473	576	284	609	600	535	341	350	
Kartul / Potatoes	947	1036	775	542	466	454	613	378	355	376	362	
Köögivil / Vegetables	...	101	84	82	74	82	91	77	46	52	38	
Puuvili, marjad / Fruit, berries	...	31	20	25	20	14	47	15	32	14	25	
Liha / Meat	58	100	135	141	142	145	145	97	55	46	46	
Piim / Milk	926	751	791	820	825	818	810	698	532	515	476	
Munad, tk. / Eggs, pieces	141	255	366	344	357	374	391	357	228	240	220	

Tabel 11 järg / Table 11 continuation

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Tarbimine / Consumption												
Teraviljasaadused / <i>Cereal products</i>			112	96	92	93	87	83	96			
Kartul / <i>Potatoes</i>			151	122	113	123	109	110	122			
Köögivil / <i>Vegetables</i>			80	83	79	87	82	81	83			
Puuvili, marjad / <i>Fruit, berries</i>			35	38	44	45	43	48	38			
Liha ja lihasaadused (lihana) / <i>Meat and meat products (as meat)</i>			73	82	89	87	82	83	63			
Piim ja piimasaadused (piimana) / <i>Milk and milk products (as milk)</i>			420	453	489	481	482	479	409			
Munad, tk. / <i>Eggs, pieces</i>			238	306	289	307	294	295	260			

3. Taimekasvatus

Eesti Vabariigi taludel (139 984) oli 1939. aastal 3,2 mln. hektari maad, millest põllumajanduslikku maad 2,7 mln. hektari (tabel 12). Viimasest oli 1,1 mln. hektari põllu- ja aiamaad ning 1,6 mln. hektarit looduslikke heina- ja karjamaid. Väikesesaagilistest looduslikest rohumaadest kavandati perspektiivis (30...40 aasta kestel) harida 1,1 mln. hektari kultuurrohumaadeks ja 200 tuhat hektarit põlluks.

Mis juhtus aga järgmisel poolsajandil Eesti põllumajanduses maaga. **Põllumajanduslik maa vähenes vabariigiaegselt 2,7 miljonilt hektarilt 1,5 miljon hektarile** (tabel 13). Riigipiiri muutmisel kaotati Vene Föderatsioonile 92 tuhat hektarit põllumajanduslikku maad. Nõukogude Liidu armeeüksuste kasutuses oli 1990. aastal ca 90 tuhat hektarit. Looduslikud heina- ja karjamaad võsastusid/metsastusid. Sellest tingituna hakkasid suurmajandid lubamatus ulatuses põllumaad kasutama heinakultuuride kasvatamiseks ja kultuurkarjamaaks. Teraviljale ei jätkunud pinda. Põllumaa vähenes 1,1 mln. hektarilt 1967. aastal 808 tuh. hektarile, kaheksakümnendatel aastatel tõusis see siiski 970...980 tuhande hektari piiridesse (tabel 13).

Aastatel 1992...1996 on põllumajandusliku maa suurust hinnatud ligemale 1,5 miljonile hektarile, sellest kuulub põllumaale koguni üle 1,1 miljoni hektari (tabel 14). Põllumaa suurenemine 1990ndatel aastatel ei ole aga tõeline, vaid statistika kavalus, sest kuni 1989. aastani arvestati statistika aruannetes parandatud rohumaad heina- ja karjamaade hulka, kuid 1990. aastast arvestatakse need põllumaana ning rohumaadeks loetakse looduslikud heina- ja karjamaad.

Põllumajandusliku- ja põllumaa kasutamist aastatel 1991...1995 iseloomustavad vastavalt tabelid 15 ja 16.

1995. aastal kasutasid põllumajanduslikust maast (1450 tuhat hektarit): elanike väikemajapidamised (end. nn. individuaalsektor) 18 %, talud 24 %, suurettevõtted (ühistud, osäühingud jt.) 30 % ja riigimaa hoidjad 28 %. Samal aastal kuulus põllukultuuride kogukasvupinnast (851 tuhat hektarit): elanike väikemajapidamistele 23 %, taludele 29 % ja suurettevõtetele 48 %. Võrreldes 1994. aastaga suurenes 1995. aastal talude kasutuses olev põllumajanduslik maa 213 tuh. hektarilt 350 tuh. hektarile, seejuures põllukultuuride kasvupind 160 tuh. hektarilt 246 tuh. hektarile. Samal ajal suurenes kasutamata põllumaa pindala 179 tuh. hektarilt koguni 254 tuh. hektarile. 1994. aastal koguti saaki 935 tuh. hektarilt külvipinnalt ja 307 tuh. hektarilt looduslikelt rohumaadelt. 1995. aastal olid need pindalad vastavalt 851 ja 105 tuh. hektarit.

Tabel 12. Talude (139 984) maakasutus ja põlluviljade pindalad 1939. aastal, ha
Table 12. Use of agricultural land and sown area of field crops of private farms (139,984) in 1939

Kõlvikud <i>resp.</i> põllukultuurid <i>Land distribution resp. field crops</i>	Pindala / <i>Area</i> ha	
I. Maakasutus / <i>Land use</i>		
Talude kogumaa / <i>Total land of private farms</i>	3179437,6	
põllu- ja aiamaa / <i>arable land and orchards</i>	1117683,8	
heinamaa / <i>grassland</i>	931967,0	
kultuurseisundis / <i>cultivated</i>		43038,6
looduslik / <i>natural</i>		888928,4
karjamaa / <i>pasture</i>	694815,4	
kultuurseisundis / <i>cultivated</i>		12266,5
looduslik / <i>natural</i>		682548,9
metsamaa / <i>forest and woodland</i>	188497,5	
muu maa / <i>other land</i>	246473,9	
II. Põllukultuuride kasvupindalad / <i>Sown area of field crops</i>		
Kogu kasvupind / <i>Total sown area</i>	1117683,8	
tera- ja kaunvili / <i>cereals and legumes</i>	590024,5	
tali- ja suvirukis / <i>winter and spring rye</i>		150942,3
talinisu / <i>winter wheat</i>		31416,3
suvinisu / <i>spring wheat</i>		43955,7
oder / <i>barley</i>		84089,7
kaer / <i>oats</i>		144603,2
segavili / <i>mixed grain</i>		126689,5
tatar / <i>buckwheat</i>		3192,0
hernes / <i>peas</i>		5135,8
põldhein / <i>hay</i>	256859,6	
seemneks / <i>for seed</i>		5448,4
I aasta kasutus / <i>annual hay (1st year use)</i>		92493,4
II aasta kasutus / <i>perennial hay (2nd year use)</i>		97684,6
vanemad / <i>older</i>		23904,0
suviseks söödaks / <i>for summer fodder</i>		30669,5
muu otstarve / <i>for other purpose</i>		6659,7
kartul / <i>potatoes</i>	89408,0	
juurvili ja söödakapsas / <i>fodder roots and marrow-stem kale</i>	19824,7	
lina / <i>flax</i>	23060,0	
köögiviljad / <i>vegetables and greens</i>	8019,8	
teised kultuurid / <i>other crops</i>	16168,1	
kesa / <i>fallow</i>	109723,6	
ajutiselt söödis / <i>temporary unused</i>	13595,5	

Tabel 13. Maafond, 1. novembri seisuga (tuh. ha)
Table 13. Landstock, November 1 (thous. hectares)

	1939	1956	1967	1970	1980	1985	1986	1987	1988
Maafond / <i>Landstock</i>	3179,5 ¹	4512,7	4521,5	4521,5	4521,5	4521,5	4521,5	4521,5	4521,5
põllumajanduslik maa <i>agricultural land</i>	2744,4	2073,8	1669,8	1643,2	1500,1	1478,8	1477,5	1476,6	1474,8
sh. põld / <i>field</i>	1117,7	878,3	807,6	843,1	983,6	976,8	977,2	977,0	976,4
mets / <i>forest</i>	188,5	1722,0	1901,9	1914,7	1917,2	1920,2	1922,1
võsa / <i>brushwood</i>	165,5	202,0	213,9	213,2	212,3	210,0
muud maad / <i>other lands</i>	246,6	990,8	917,5	914,1	913,6	912,4	914,6

¹ Talude maa / *Land of private farms*

Tabel 14. Maafond, 1. jaanuari seisuga (tuh. ha)¹
Table 14. Landstock, January 1 (thous. hectares)¹

	1992	1993	1994	1995	1996
Territoorium / <i>Area, total</i>	4523	4523	4523	4523	4523
põllumajanduslik maa / <i>agricultural land</i>	1458	1455	1454	1450	1450
põllumaa / <i>arable land</i>	1132	1128	1129	1128	1128
viljapuu- ja marjaaiad / <i>orchards</i>	15	15	15	15	15
looduslik rohumaa / <i>natural grassland</i>	311	312	310	307	307
metsamaa / <i>forest land</i>	2016	2022	2017	2016	2016
vee all / <i>inland water</i>	283	283	283	283	283

¹ Riigi Maa-ameti andmed / *Data of National Land Board*

Tabel 15. Põllumajandusliku maa kasutus (ha)
Table 15. Use of agricultural land (hectares)

	Kokku <i>Total</i>	Sellest / <i>Of which</i>		
		põllumaa <i>arable land</i>	viljapuu- marjaaiad <i>orchards</i>	looduslik rohumaa <i>natural grassland</i>
1991	1458250	1131947	14793	311510
1992	1455015	1127565	14862	312588
1993	1453990	1128875	14829	310286
1994	1449555	1127824	14810	306921
Kodumajapidamised / <i>Household plots</i>	382541	292382	9582	80577
Talud / <i>Private farms</i>	212944	169539	1640	41765
Suurettevõtted / <i>Gross enterprises</i>	515827	496841	1110	17876
Riigimaa hoidjad / <i>Holders of state land</i>	338243	169062	2478	166703
1995	1449555	1127824	14810	306921
Kodumajapidamised / <i>Household plots</i>	255193	193782	8766	52645
Talud / <i>Private farms</i>	349987	279117	3399	67471
Suurettevõtted / <i>Gross enterprises</i>	441707	428554	1101	12052
Riigimaa hoidjad / <i>Holders of state land</i>	402668	226371	1544	174753

Eesti Vabariigi taimekasvatusest käsitletakse alljärgnevalt lähemalt teraviljasaaki ja selle kasutamist (tabelid 17 ja 18). Aastate 1929/30...1938/39 keskmisena oli teraviljasaak 589 (505...699) tuh. tonni, millest toiduvili moodustas 255 tuh. tonni (43 %) ja söödavili 334 tuh. tonni (57 %). Samal ajavahemikul imporditi tootlusaastate keskmisena (oktoobrist oktoobrini) teravilja 27 tuh. tonni, eksporditi 9 tuh. tonni. Teravilja üldkogusest kasutati tootlusaasta keskmisena seemneks 96 tuh. tonni ning inimtoiduks ja söödaks 510 tuh. tonni.

Tabel 16. Põllumaa kasutus (ha)
Table 16. Use of arable land (hectares)

	Põllukultuuride kasvupind Sown area of field crops		Lilled, katmikala, haljasväetistaimede pind Area under flowers, greenhouses, green manuring crops	Kesa Fallow	Kasutamata põllumaa Unused arable land
	kokku total	selest vilja- puuaedades, korduskülvid of which in orchards, double sowings			
1991	1114316	3161	248	6553	13991
1992	1106625	2	293	7935	12714
1993	1057041	44	234	8735	62909
1994	935018	31	232	13540	179065
Kodumajapidamised <i>Household plots</i>	292232	–	150	–	–
Talud / <i>Private farms</i>	160200	–	15	5086	4238
Suurttevõtted / <i>Enterprises</i>	482586	31	67	8454	5765
Riigimaa hoidjad <i>Holders of state land</i>	–	–	–	–	169062
1995	850664	98	1929	21379	253950
Kodumajapidamised <i>Household plots</i>	193645	–	137	–	–
Talud / <i>Private farms</i>	245812	56	1399	13811	18151
Suurttevõtted / <i>Enterprises</i>	411207	42	393	7568	9428
Riigimaa hoidjad <i>Holders of state land</i>	–	–	–	–	226371

Tabel 17. Teraviljasaak 1929...1939, t
Table 17. Production of cereals and fodder grain in 1929...1939, metric tons

Aasta <i>Year</i>	Toiduvili / <i>Cereals</i>				Söödavili / <i>Fodder grain</i>				Kokku <i>Total</i>
	rukis <i>rye</i>	nisu <i>wheat</i>	muud <i>other</i>	kokku <i>total</i>	oder <i>barley</i>	kaer <i>oats</i>	segavili <i>mixed grain</i>	kokku <i>total</i>	
1939	227657	85257	6235	319149	90042	149448	150129	389619	708768
1938	188038	85422	8993	282453	96743	176505	111700	384848	667301
1937	211057	75832	8099	295438	80919	139124	90324	310367	605805
1936	153514	66227	5345	225086	86844	113823	79197	279864	504950
1935	172837	61702	5047	239586	91801	134439	86848	313088	552674
1934	230234	84570	5687	320491	114883	159573	103612	378068	698559
1929/30... 1938/39	187791	62327	5260	255378	103370	144085	86133	333588	588966

Tabel 18. Teraviljasaak ja selle kasutamine 1929...1939, t**Table 18.** Production and use of cereals and fodder grain in 1929...1939, metric tons

Toitlustus- aasta <i>Year</i>	Omasaak <i>Own production</i>	Sissevedu <i>Import</i>	Väljavedu <i>Export</i>	Oma majapidamises kasutamine <i>Use in household plots</i>		
				kokku <i>total</i>	seeme <i>seed</i>	toiduks ja söödaks <i>food and fodder</i>
1938/39	667301	17436	9163	675574	105458	570116
1937/38	605805	29096	10275	624626	98135	526491
1936/37	504950	35272	11084	529138	96598	432540
1935/36	552674	22543	16389	558828	94880	463948
1934/35	698559	1069	25560	674068	96040	578028
1933/34	559872	212	20858	539226	95908	443318
1929/30...						
1938/39	588966	27195	9408	606753	96357	510396

Põllukultuuride kasvupinna, kogusaagi ja saagikuse andmed aastatel 1950...1995 on esitatud vastavalt tabelites 19, 20 ja 21.

Põllukultuuride **kasvupind** on varieerunud 762 tuh. (1960. a.) kuni 1116 tuh. (1990. a.) hektari piires. Kui 1939. aastal kasvatati teravilja 590 tuh. hektaril (tabel 12), siis hilisematel aastatel vähenes see märgatavalt, 1960. aastal isegi üle kahe korra. Samal ajal suurendati põldheina kasvupinda kuni kahe ja poole kordseks. Järjepidevalt vähenes kartuli kasvupind. Lina kasvatamine on peaaegu lõpetatud.

Tera- ja kaunvilja **kogusaak** on parematel aastatel ulatunud üle 950 tuh. tonni (1980; 1990), viimastel aastatel on see olnud aga vaid 500 tuh. tonni piires (säilitusmass). Kartuli kogusaak oli suurim 1970. aastal, üle 1,4 mln. tonni, viimastel aastatel on kartulit koristatud 500 tuhat tonni piires.

Tera- ja kaunvilja **keskmise saagikus** on varieerunud 16 ts/ha (1994) kuni 24 ts/ha (1990) piires, kartuli saagikus 118 (1950) kuni 178 ts/ha (1970), põldheina on saadud 20 (1960) kuni 47 (1985) tsentnerit hektarilt.

Kuivendusvõrguga maid arvestati kolhoosides ning sovhoosides ja teistes põllumajanduslikes tootmisettevõtetes 1988. aastal 693 tuh. hektarit, sealhulgas drenaažiga kuivendatult 607 tuh. hektarit.

Eesti Vabariigi põllumajanduses oli põhiliseks väetiseks allapanurikas laudasõnnik, kalli hinna tõttu kasutati mineraalväetisi tagasihoidlikult (tabel 22). Kui 1939. aastal kasutati 15 tuh. tonni NPK-väetisi tegevaines, siis nõukogude ajal see kogus suurenes kuni 18-kordseks. **Mineraalväetiste** kasutamise kõrgseis oli 1987. aastal, siis kasutati neid (tegevaines) 265 tuh. tonni. Tähtendatud aastal kasutati ühe hektari kohta keskmiselt 269 kg mineraalväetisi, millest lämmastik-, fosfor- ja kaaliväetised vastavalt 113, 62 ja 94 kg.

Tagasihoidlikult mehhaniseeritud põllumajandustöödeks oli 1939. aastal 1800 suhteliselt väikese võimsusega traktorit. Saadi esimesed roomiktraktorid ja teraviljakombainid. 1986. aastal oli Eesti põllumajanduses mitmesuguse võimsusega üle 21 000 traktori, teraviljakombaine 3409 ja kartulikombaine 1317, traktori- ja iseliikuvaid heinaniidumasinaid 3616.

Tabel 19. Põllukultuuride kasvupind (tuh. ha)
Table 19. Sown area of field crops (thousand hectares)

	1950	1960	1970	1980	1985	1990	1993	1994	1995
Tera- ja kaunvili <i>Cereals and legumes</i>	452,6	273,1	341,2	444,7	404,9	397,1	375,5	320,3	308,0
taliteravili <i>winter crops</i>	126,5	106,2	64,4	103,8	75,9	87,1	94,6	37,1	45,4
rukis <i>rye</i>	110,3	86,9	45,2	60,7	52,1	65,9	61,9	21,7	32,0
nisu <i>wheat</i>	16,2	19,3	19,2	43,1	23,8	21,2	32,7	15,4	13,4
suvitera- ja kaunvili <i>summer crops and legumes</i>	326,1	166,9	276,8	340,9	329,0	310,0	280,9	283,2	262,6
nisu <i>wheat</i>	45,3	19,5	2,7	12,8	11,9	4,8	17,6	18,8	25,3
oder <i>barley</i>	64,8	70,1	208,5	268,8	256,6	263,7	218,1	217,9	186,5
kaer <i>oats</i>	78,8	42,1	46,5	46,7	38,5	33,4	35,7	36,2	38,5
segavili <i>mixed grain</i>	128,5	31,3	17,3	12,2	21,0	8,0	9,1	9,6	8,7
kaunvili <i>legumes</i>	4,9	3,7	1,8	0,4	1,0	0,1	0,4	0,7	3,7
Tehnilised kultuurid <i>Industrial crops</i>	21,5	8,6	3,2	5,6	4,7	3,2	2,1	3,6	7,3
lina <i>flax</i>	17,4	8,6	2,9	5,1	4,5	2,0	0,4	0,3	0,2
Köögivilid (k.a. seemneistikud) <i>Vegetables and greens</i>	7,4	6,9	6,4	5,9	4,9	5,2	4,6	4,4	4,6
Kartul <i>Potatoes</i>	96,6	99,5	79,5	72,3	60,9	45,5	42,6	39,9	36,9
Söödakultuurid <i>Forage crops</i>	234,4	373,6	368,0	559,1	602,2	665,3	632,2	566,9	493,8
söödajuurvili <i>fodder roots</i>	8,3	4,7	10,6	5,9	6,2	11,1	11,4	12,0	10,8
ühe- ja mitmeaastased heintaimed <i>annual and perennial hay</i>	226,1	368,9	357,4	553,2	596,0	654,2	620,8	554,9	483,0
Kokku <i>Total</i>	812,5	761,7	798,3	1087,6	1077,6	1116,3	1057,0	935,1	850,6

Tabel 20. Põllukultuuride kogusaak (tuh. t)
Table 20. Production of field crops (thousand tons)

	1950	1960	1970	1980	1985	1990	1993	1994	1995
Tera- ja kaunvili (koristusmass) <i>Cereals and legumes</i> (harvesting weight)	522,2	362,7	726,1	1197,3	929,3	1177,1	923,8	614,6	567,8
Tera- ja kaunvili (säilitusmass) <i>Cereal and legumes</i> (dry weight)	594,8	952,1	725,6	957,5	811,4	511,5	519,8
taliteravili <i>winter crops</i>	152,3	133,0	126,1	226,5	140,2	230,9	188,4	65,1	83,6
rukis <i>rye</i>	132,3	113,8	85,6	129,3	93,3	177,9	122,5	41,3	58,2
nisu <i>wheat</i>	20,0	19,2	40,5	97,2	46,9	53,0	65,9	23,8	25,4
suvitera- ja kaunvili <i>summer crops and legumes</i>	369,9	229,7	600,0	725,6	585,4	726,6	623,0	446,4	436,2
nisu <i>wheat</i>	50,7	26,0	5,9	28,4	22,4	12,4	39,7	33,3	51,7
oder <i>barley</i>	74,6	108,3	451,4	574,1	477,8	599,9	476,7	339,5	279,4
kaer <i>oats</i>	84,8	50,4	102,1	100,1	57,6	93,4	84,9	57,6	80,0
segavili <i>mixed grain</i>	150,4	39,9	37,9	22,5	26,6	20,7	21,0	14,9	18,7
kaunvili <i>legumes</i>	6,2	5,1	2,7	0,5	1,0	0,2	0,7	1,1	6,3
Linakiud <i>Flax stalks</i>	3,6	2,3	1,1	1,4	0,9	0,4	0,1
Köögivilid <i>Vegetables and greens</i>	92,6	143,8	137,6	124,8	126,2	105,0	70,0	78,0	56,8
avamaa köögivilid <i>open field vegetable</i>	...	141,9	132,1	111,6	108,5	86,0	58,9	69,9	48,8
Kartul <i>Potatoes</i>	1139,6	1302,6	1414,3	1146,4	832,9	618,1	538,6	563,0	537,4
Söödajuurvili <i>Fodder roots</i>	127,9	127,3	462,9	179,2	209,3	534,8	198,5	216,3	240,8
Hein ühe- ja mitmeaastaselt põldheinamaalt Hay from field and cultivated grassland	465,8	355,3	422,3	516,2	480,9	377,9	472,1	582,3	618,0

Tabel 21. Põllukultuuride saagikus (ts/ha)
Table 21. Average yields of field crops (metric centners/ha)

	1950	1960	1970	1980	1985	1990	1993	1994	1995
Tera- ja kaunvili (koristusmass) <i>Cereals and legumes</i> (harvesting weight)	11,5	13,3	21,3	26,9	22,9	29,6	24,6	19,2	18,4
Tera- ja kaunvili (säilitusmass) <i>Cereal and legumes</i> (dry weight)	17,4	21,4	17,9	24,1	21,6	16,0	16,9
taliteravili <i>winter crops</i>	12,0	12,5	19,6	21,8	18,4	26,5	19,9	17,6	16,9
rukis <i>rye</i>	12,0	13,1	18,9	21,3	17,9	27,0	19,8	19,1	18,2
nisu <i>wheat</i>	12,3	9,9	21,2	22,5	19,7	25,0	20,1	15,4	19,1
suvitera- ja kaunvili <i>summer crops and legumes</i>	11,3	13,8	21,7	21,3	17,8	23,4	22,2	15,8	16,6
nisu <i>wheat</i>	11,2	13,3	21,5	22,2	18,8	25,8	22,6	17,7	20,5
oder <i>barley</i>	11,5	15,5	21,7	21,4	18,6	22,7	21,9	15,6	15,0
kaer <i>oats</i>	10,8	11,9	22,0	21,5	14,9	28,0	23,8	15,9	20,8
segavili <i>mixed grain</i>	11,7	12,7	21,9	18,5	12,7	25,9	23,2	15,6	21,5
kaunvili <i>legumes</i>	12,7	13,5	15,4	12,6	10,1	13,7	15,5	16,2	17,1
Linakiud <i>Flax stalks</i>	2,1	2,7	3,9	2,8	1,9	2,0	2,6
Avamaa köögivili <i>Open field vegetable</i>	125	209	212	193	227	166	128	158	106
Kartul <i>Potatoes</i>	118	131	178	159	137	136	126	141	146
Söödajuurvili <i>Fodder roots</i>	154	268	440	316	348	480	173	181	224
Hein ühe- ja mitmeaastastelt põldheinamaadelt <i>Hay from field and cultivated</i> <i>grassland</i>	25,1	20,0	28,7	41,2	47,3	35,1	28,0	30,6	33,0

Tabel 22. Väetiste ja pestitsiidide kasutamine
Table 22. Use of fertilizers and pesticides

		1939	1960	1970	1980	1987	1990	1992	1995
N	tuh. t / thous. tons	1,5	9,7	56,6	92,0	112,5	71,7	58,4	25
	kg/ha					113	76	53	27
P ₂ O ₅	tuh. t / thous. tons	9,4	21,3	27,5	49,0	60,3	48,9	38,9	5
	kg/ha					62	56	35	5
K ₂ O	tuh. t / thous. tons	4,1	30,8	62,7	91,0	92,5	77,2	72,2	10
	kg/ha					94	88	65	11
NPK kokku NPK total	tuh. t / thous. tons	15,0	61,8	146,8	232,0	265,3	197,8	169,4	40
	kg/ha					269	220	153	43
Orgaanilised väetised Organic fertilizers	tuh. t / thous. tons					10927	7964	4676	5000
	t/ha					12,2	9,4	4,2	5,3
Pestitsiidid tegevaines Pesticides in active substance	t / tons					885	704	463,6	200
	kg/ha					0,885	0,7	0,419	0,216

4. Loomakasvatus

Mitme inimpõlve kestel järjepideva aretustöö tulemusena on Eesti põllumajandusloomad ja -linnud suhteliselt suure jõudlus- (tootmis-) võimega. Siinsetes looduslikes oludes ja rahvamajanduse huvides on tähtsamaks loomaliigiks olnud veis. Nii oli **1939. aastal Eestis 706 131 veist, nendest 480 380 lehma** (68 %). Lehmi pidas 132 000 talu, s.o. 94,3 % taludest. Lehmade arv taludes sõltus selle suurusest (tabel 23).

Vanuseliselt oli lehmi taludes:

kuni 5 a.	185 618	39,4 %
5...10 a.	247 200	52,4 %
10 a. ja vanemad	38715	8,2 %

Piima tootmist ja selle kasutamist 1938/39 majandusaastal iseloomustavad järgmised andmed:

piima kogutoodang	956687 t	100,0 %
sellest: omatarvitus	378037 t	39,5 %
turustamine	578650 t	60,5 %
sellest: piimatalitustele	476777 t	82,4 %
turgudele, kauplustele jm.	51391 t	8,9 %
taluvõi valmistamiseks	50482 t	8,7 %

Eesti Vabariigi aegne loomade arv (1939) vähenes 1945. aastaks isegi üle 50 % (tabel 24), lehmade arv 480 tuhandelt 235 tuhandele, sigade arv 442 tuhandelt 201 tuhandele, lammaste arv 696 tuhandelt 251 tuhandele. Edaspidi loomade arv suurenes. Nõukogude Eesti põllumajanduses oli lehmi keskmiselt 300 tuhande piires, sigu ligemale 1,1 miljonit, kodulinde ligemale seitse miljonit. Hobuste arv vähenes aga nende kaduvuse piirile.

Võrreldes nõukogude-aegse loomade arvulise kõrgseisuga (alates 1975) on taas viimastel aastatel vähenenud loomade/lindude arv jällegi üle 50 %. Nii oli Eestis 1995. aastal veiseid kokku vaid 370 tuhat, nendest lehmi 185 tuhat, sigu 449 tuhat, kodulinde 2,9 miljonit. Hobused ongi peaaegu kadunud ning lammas on täielikult kaotanud oma ajaloolise tähtsuse villa, nahkade ja liha tootjana.

Olenevalt turumajanduse olukorrast ja lehmade kasutaja (laktatsioonide) kestusest on märgatavalt erinenud nende osatähtsus veiste arvus. Kui lehmi oli veiste üldarvust 1938. ja 1939. aastal 68 %, siis kaheksakümnendail aastail vähenes see 36...37 %-le, 1995. aastal oli neid 50 %.

Tabel 23. Majandite suurusgruppide erikaal lehmade arvu järgi, 1939. a.**Table 24.** Share of farms grouped according to their area and number of cows, 1939

Majandi- grupid Farm groups	Majandeid / Farms											
	lehmata without cows		1...2 lehmaga 1...2 cows		3...5 lehmaga 3...5 cows		6...10 lehmaga 6...10 cows		11...15 lehmaga 11...15 cows		üle 15 lehmaga over 15 cows	
	arv/no.	%	arv/no.	%	arv/no.	%	arv/no.	%	arv/no.	%	arv/no.	%
1...5 ha	5221	65,4	16060	29,5	736	1,4	34	0,2				
5...10 ha	1471	18,4	17567	32,3	4745	8,7	84	0,4	2	0,0		
10...20 ha	891	11,2	15578	28,7	21843	40,3	1962	9,6	14	0,7		
20...30 ha	255	3,2	3802	7,0	15873	29,3	5388	26,4	92	4,0	5	0,7
30...50 ha	109	1,4	1207	2,2	9565	17,6	9801	48,0	952	41,3	70	10,6
50...100 ha	35	0,4	155	0,3	1479	2,7	3063	15,0	1168	50,7	315	47,5
üle 100 ha	2	0,0	7	0,0	18	0,0	67	0,4	75	3,3	273	41,2
Kokku Total	7984	100,0	54376	100,0	54259	100,0	20399	100,0	2303	100,0	663	100,0

Tabel 24. Loomade ja lindude arv, tuhandetes**Table 24.** Number of livestock, thousand heads

Aasta Year	Veised Cattle	Lehmad Cows	Hobused Horses	Sead Pigs	Lambad, kitsed Sheep, goats	Linnud Poultry
1995	370	185	5	449	50	2911
1994	420	211	5	460	62	3130
1993	463	227	5	424	83	3226
1990	758	281	9	960	140	6537
1988	819	301	10	1099	135	6897
1987	821	303	10	1084	136	6776
1985	840	303	11	1074	148	6912
1980	819	314	14	1086	154	6843
1975	821	330	21	835	173	4733
1970	692	311	31	688	165	3677
1965	607	309	40	592	175	2510
1960	494	296	66	587	267	2827
1950	462	284	163	297	274	2040
1945	411	235	...	201	251	...
1939	706	480	219	442	696	1711
1938	661	452	219	385	650	1991
1935	725	403	218	289	593	1213
1930	627	416	204	290	467	1060
1925	555	361	224	339	720	724
1920	465	250	168	267	552	338
1916	519	...	178	304	621	...

Loomakasvatussaaduste kogutoodang (tabel 25) vähenes nagu loomade arvgi endiselt vabariigiaegselt tasemelt 1945. aastaks samuti üle 50 %. 1945. aastal toodeti piima ainult 393 tuh. tonni, liha 30 tuh. tonni, mune 31 mln. tükki. Lehmade keskmine piimatoodang vähenes 2100...2200 kg-lt 1700 kg-le.

Nõukogude-aastail võimaldas suures koguses loomakasvatussaaduste tootmist **soodsalt saadud ostujõusõõt**. Eestis osati piima, liha ja mune toota väiksema sööda erikuluga, kui Nõukogude Liidu teistes põllumajanduspiirkondades. 1988. aastal toodeti piima 1289 tuh. tonni, liha 228 tuh. tonni, mune 579 miljon tükki. Lehmade keskmine piimatoodang oli 4162 kg aastas.

Võrreldes 1988. aasta tasemega on 1995. aastaks loomakasvatussaaduste toodang tublisti vähenenud: piimatoodang 1289 tuh. tonnilt 707 tuh. tonnile (-45 %), lihatoodang 228 tuh. tonnilt 68 tuh. tonnile (-70 %), munade toodang 579 mln-lt 327 miljonile (-44 %).

Tabel 25. Loomakasvatussaaduste toodang
Table 25. Livestock production

Aasta <i>Year</i>	Piim, tuh. t <i>Milk, thous. tons</i>	Liha, tuh. t <i>Meat, thous. t</i>		Munad, mln. tk. <i>Eggs, million pcs</i>	Vill, t <i>Wool, tons</i>	Lehma piima- toodang aastas, kg <i>Milk yield per cow, kg</i>
		kokku <i>total</i>	sellest sealiha <i>of which pork</i>			
1995	707	68	35	327	174	3588
1994	772	69	30	359	241	3455
1993	807	84	35	346	282	3322
1990	1208	183	95	547	205	4164
1988	1289	228	127	579	229	4162
1987	1290	222	120	557	242	4160
1985	1260	217	116	528	279	4045
1980	1170	196	106	542	394	3658
1975	1181	162	86	430	358	3575
1970	1025	136	74	359	396	3315
1965	955	107	68	218	430	3079
1960	857	100	60	236	798	2844
1950	508	54	25	122	604	1754
1945	393	30	13	31	...	1706
1938/39	957	59	30	168	1179	1976
1937/38	976	61	31	148	1112	2185
1936/37	839	61	29	146	1119	2103
1931/32	812	67	38	98	786	1897
1925/26	606	70	43	64	937	1680
1922/23	395	65	38	45	989	1286

Võrreldes 1940. aasta tasemega, suurenes 1988. aastal veise- ja sealihatoodang enam kui kolmekordseks, linnuliha toodang 12-kordseks. Viimastel aastatel on liha kogutoodang ja selles veiseliha toodang endise vabariigiaegsel tasemel, sellest vähem toodetakse sea- ja lambaliha, rohkem aga linnuliha (tabel 26).

Tabel 26. Lihatoodang (tuh. t)
Table 26. Production of meat (thousand tons)

Aasta <i>Year</i>	Veiseliha <i>Beef</i>	Sealiha <i>Pork</i>	Linnuliha <i>Poultry meat</i>	Lamba- ja kitseliha <i>Mutton, goat meat</i>	Kokku <i>Total</i>
1995	25,8	35,4	5,7	0,8	67,7
1994	31,0	30,5	6,5	1,3	69,4
1993	42,6	34,7	5,1	1,2	83,7
1992	45,4	50,1	10,3	1,8	107,9
1991	52,0	75,2	22,1	2,2	151,8
1990	63,0	95,1	21,6	2,5	182,5
1988	75,0	127,2	22,2	3,0	227,9
1987	77,6	120,4	20,5	3,0	222,0
1986	76,8	113,5	20,6	3,5	214,8
1985	76,5	115,6	20,2	3,7	216,5
1980	73,0	106,4	12,8	3,5	196,4
1975	64,4	85,6	6,8	3,7	161,9
1970	54,7	74,2	3,5	2,6	136,0
1965	32,2	68,2	1,9	3,9	106,8
1960	31,5	60,4	1,8	5,7	100,3
1940	22,5	41,3	1,8	6,5	72,1
1936/37	22,5	29,3	2,1	7,0	60,9

Aastatel 1991...1996 (seisuga 1. jaanuar) on **eraomandis** (kodumajapidamised + talud) olevate loomade arv visalt suurenenud (või koguni vähenenud) (tabel 27). 1. jaanuaril 1996. aastal oli veistest 34 %, lehmadest 39 %, sigadest 14 %, kodulindudest 44 % taludes ja kodumajapidamistes.

Tabel 27. Loomade ja lindude arv majandikategooriate kaupa, 1. jaanuar
Table 27. Number of livestock by the categories of enterprises, January 1

Aasta <i>Year</i>	Suurette- võtted <i>Gross enterprises</i>	Kodumaja- pidamised <i>Household plots</i>	Talud <i>Private farms</i>	Kokku <i>Total</i>	Kodumajapidamised ja talud <i>Household plots and private farms</i>	
					kokku / <i>total</i>	%
Veised / Cattle						
1991	646,0	101,9	9,9	757,8	111,8	14,8
1992	586,6	101,2	20,5	708,3	121,7	17,2
1993	486,2	97,9	30,5	614,6	128,4	20,9
1994	320,0	103,6	39,6	463,2	143,2	30,9
1995	284,9	93,1	41,5	419,5	134,6	32,1
1996	245,8	81,2	43,4	370,4	124,6	33,6
Lehmad / Cows						
1991	236,0	40,9	3,8	280,7	44,7	11,9
1992	213,3	42,9	8,1	264,3	51,0	19,3
1993	188,7	49,6	15,1	253,4	64,7	25,5
1994	143,4	61,0	22,3	226,7	83,3	36,7
1995	132,6	55,6	23,2	211,4	78,8	37,3
1996	112,9	48,7	23,8	185,4	72,5	39,1
Sead / Pigs						
1991	902,0	51,7	6,2	959,9	57,9	6,0
1992	731,4	55,5	11,7	798,6	67,2	8,4
1993	477,2	49,3	14,6	541,1	63,9	11,8
1994	354,9	47,6	21,8	424,3	69,4	16,4
1995	392,9	41,9	25,0	459,8	66,9	14,5
1996	387,2	35,7	25,9	448,8	61,6	13,7
Lambad-kitsed / Sheep and goats						
1991	4,5	127,7	7,6	139,8	135,3	96,8
1992	4,1	123,3	15,4	142,8	138,7	97,1
1993	2,7	104,0	17,5	124,2	121,5	97,8
1994	0,6	70,9	11,8	83,3	82,7	99,3
1995	0,6	51,2	9,7	61,5	60,9	99,0
1996	0,3	40,7	8,8	49,8	49,5	99,0
Linnud / Poultry						
1991	5366,7
1992	4117,7
1993	1980,5
1994	1772,4	3226,1	1453,7	45,1
1995	1680,0	3129,7	1449,7	46,3
1996	1631,4	2911,3	1279,9	44,0
Hobused / Horses						
1991	7,3	1,1	0,2	8,6	1,3	15,1
1992	6,2	1,3	0,3	7,8	1,6	20,5
1993	4,4	1,5	0,7	6,6	2,2	33,3
1994	1,7	2,5	1,0	5,2	3,5	67,3
1995	1,6	2,3	1,1	5,0	3,5	65,0
1996	1,2	2,4	1,0	4,6	3,4	73,9

Loomade söödakulu oli kaheksakümneks aastail 3,3 kuni 3,6 mln. tonn-söötühikut, millest jõusöödale kulus keskmiselt 1,7 mln. tonn-söötühikut (48...51 %). Sigade söödast moodustas jõusööt 85...90 %. Paljudes majandites ulatus lehmade söödas jõusööda osatähtsus üle 50 %. Võrreldes 1979. ja 1980. aastaga vähenes siiski kolhooside ja sovhooside keskmisena lehmade söödas 1986. ja 1987. aastal jõusööda osatähtsus 45 %-lt 35...36 %-le, samal perioodil suurenes rohusöötade osatähtsus 45 %-lt 54...55 %-le.

5. Eesti põllumajanduse arendamise prognoosvariante

Lühikäsitluses iseloomustame kahte Eesti põllumajanduse arendamise prognoosvarianti. Esimene valmis Eesti Konjunktuurinstituudis 1936. aastal, teine – Eesti Põllumajandusülikooli Loomakasvatuseinstituudis 1995. aasta I kvartalis. Mõlema prognoosvariandi põhinäitajad on tabelis 28 kõrvutatud 1938., 1988. ja 1995. aasta tegelike andmetega.

Vabariigi valitsuse ülesandel koostas Konjunktuurinstituut uurimistöö – *Eesti tootmisreservide rakendamise võimaluste (kõigi rahvamajandusharude) kohta*, milles mahukas osa kuulus peatükile **Eesti põllumajanduse tootmisreservid ja nende rakendamise võimalusi**. Uurimistöö avaldati sama asutuse ajakirjas *Konjunktuur* 1937. aastal, nr. 28/29 (3/4). Saatesõna on kirjutanud riigivanem K. Päts ja sissejuhatava kirjutise majandusminister K. Selter. Uurimistöö põllumajanduse osa on sisult selle rahvamajandusharu senini esimene/viimane trükk avaldatud kvantitatiivne (arvud 32 tabelis) arendamiskava. Vabariigi valitsus tunnistas selle 1938. aastal Põllutöökoja ettepanekul (II kongress) vastuvõetavaks.

Konjunktuurinstituudi poolt koostatud uurimistöö sisu ja selle täitmisega kaasnevad võimalikud tulemused baseeruvad järgmistele faktidele. Eesti oli põllumajanduslik riik, seda kasvõi kahe näitaja alusel: esiteks – riigi elanikkonnast $\frac{2}{3}$ -l oli kodu- ja töökoht maal, teiseks – põllumajandus toitis oma rahva ja toodete ülejäägi ekspordist sai riik näiteks aastatel 1938 ja 1939 vastavalt 52 ja 53 % välisvaluutat.

Eestis oli põllumajandusmaad 2,7 mln. ha, millest põllu-aiamaad 1,1 mln. ha ja 1,6 mln. ha looduslikud heina- ja karjamaad. (Nõukogude ajal vähenes põllumajandusmaa 1,3...1,4 mln. ha-le, seega 50 %).

Konjunktuurinstituudi koostatud põllumajanduse perspektiivkava kohaselt (1937) kavandati lähema 30...40 aasta (1965...1975. aastaks) kestel looduslikust maast üles harida 200 000 ha põlluks ja 1,1 mln. ha kultuurrohumaadeks.

Mida oleks Eesti vabariigile tähendanud täiendavalt 1,3 mln. ha madalasaagilise loodusliku maa kultuuristamine? Esiteks – kultuurmaa suurendamise ja kultuuride saagikuse tõusuga (kaasa arvatud sordiaretustöö) oleks taimekasvatuse kogusaak aasta keskmisena suurenenud 1,6 mln. t-sü-lt 4 mln. t-sü-le, s.o. 2,5-kordseks. **Teiseks** – loomade parema söötmisega (ja ka aretustööga) oleks loomakasvatustoodang suurenenud kaks korda. **Kolmandaks** – riigi rahvamajanduse seisukohalt oleks põllumajandussaaduste, põhiliselt loomakasvatussaaduste, eksport isegi kolmekordistunud. Eesti kvaliteetsetele toodetele oli lääneturg piiramatult avatud, eriti Saksa- ja Inglismaal, aga ka paljudes teistes riikides.

Eesti põllumajanduse perspektiivsete tootmisnäitajate prognoosimine/kavandamine on käesoleval ajal raske ülesanne. Siiski on see vajalik mitte ainult põllumajanduse, vaid kogu riigi huvides. Kavandamisel selgub ühelt poolt põllumajanduse loodetav tootmispotentsiaal ja teiselt poolt toodangu vajadus, selle kasutamine. Põllumajandus on oma iseloomult stabiilse tegevusega tootmisharu, seepärast vajab see eriti kaugemate aastate olukorra ettekujutamist.

Eesti Põllumajandusülikooli Loomakasvatuseinstituudis koostati töö *Eesti loomakasvatuse arendamise prognoos*, milles taimekasvatuse (maakasutus, söödatootmine) põhinäitajad on kooskõlastatud sama õppeasutuse agronoomiateaduskonnaga. Tabelist 28 nähtub, et kavandati miinimum- ja optimumvariandid ning neid on võrreldud 1938., 1988. ja 1995. aasta tegeliku tootmistasemega.

Tabel 28. 1937. ja 1995. aastal kavandatud Eesti põllumajanduse perspektiivnäitajad
Table 28. Prospects of the Estonian agricultural production, drawn up in 1937 and 1995

	Tegelik / Actual			Kava koostamise aasta Year of making up plans		
	1938	1988	1995	1937	1995	
					miinimum minimum	optimum optimum
I Loomakasvatus						
Loomade/lindude arv, tuh. <i>Number of livestock, thous.</i>						
veised / cattle	661	819	370	979	308	442
sh. / of which						
lehmad / cows	452	301	185	700	160	230
sead / pigs	385	1099	449	450	500	600
lambad, kitsed / sheep, goats	650	135	50	600	150	150
hobused / horses	219	10	5	214	10	10
kodulinnud / poultry	1991	6897	2911	3300	5500	5500
Loomakasvatustoodang <i>Livestock production</i>						
Piim, tuh. t / Milk, thous. t	976	1289	707	1890	880	1265
Liha, tuh. t / Meat, thous. t	61	228	68	96	130	151
sh. / of which						
sealiha / pork	31	127	35	59	74	86
veiseliha / beef	19	75	26	25	23	32
lamba-, kitseliha / mutton, goat meat	8	3	1	8	3	3
linnuliha / poultry meat	3	22	6	4	30	30
Munad, mln. tk. / Eggs, million pcs.	148	579	327	371	425	425
Lehmade keskmine piimatoodang, kg Average milk production cow, kg	2185	4162	3588	2700	5500	5500
II Taimekasvatus						
Põllumajandusmaa, tuh. ha Agricultural land, thous. ha	2663	1361	1450	2652	1000	1200 ²
sh. põld / of which field	1073	930	1128	1257	1000	1000
Teravili / Cereals:						
külvipind, tuh. ha / sown area, thous. ha	548	392	308	670	430	450
saak, tuh. t / yield, thous. tons	658	445	520	1151	1290	1440
saagikus, ts/ha / crop capacity, centners/ha	12,0	11,4	16,9	17,2	30,0	32,0
Kartul / Potatoes:						
külvipind, tuh. ha / sown area, thous. ha	78	56	37	102	50	50
saak, tuh. t / yield, thous. tons	998	716	537	1529	1150	1150
saagikus, ts/ha / crop capacity, centners/ha	128	128	146	150	230	230
Söödakultuuride koristuspind, tuh. ha (põllul) Harvesting area of fodder crops, thous. ha (in the field)	226 ¹	470	494	330	355	575

¹ põldhein / hay

² 200 tuh. ha on kultuurrohumaat / 200 thous. ha is cultivated grassland

Põllumajanduse prognoosi põhinäitajate koostamisel on lähtutud järgnevatest lähtealustest.

A. Toota põllumajandussaadusi koguses, et tagada:

- 1) neid tootvate perekondade vajadus;
- 2) riigi siseturu (kaubanduse), kaasa arvatud toiduainetööstuse vajadus;
- 3) eksporttoodangu võimaldamine.

B. Tagada töö- ja kodukoht maal olulisele osale Eesti elanikele.

Riigi elanikkonna toiduvajaduse prognoosimisel on arvestatud ühe tarbija kohta ööpäevas energiavajadus keskmiselt 2600 kcal (1 kcal = 4187 J). Põhiliselt omatoodetud põllumajandussaadusi arvestati keskmiselt ühe tarbija kohta aastas koguses: piim ja selle saadused arvestatud piimana – 400 kg, liha ja lihasaadused arvestatud lihana – 70 kg, mune 250 tk., kartul 100 kg, köögivilid 100 kg, teraviljasaadused 100 kg. Toiduainete tarbimiskogus ja nende struktuur sõltub kindlasti elanike ostujõu tasemest, kuid vajalik on tagada aga eesmärgipäraselt täisväärtuslik toitumine.

Raske füüsilise töö tõttu toitus endisaegne talupere rikkalikult. Statistika andmetel tarvitati näiteks 1937/38 m.a. talude keskmisena omatoodetest ühe täistarbija kohta: rukki-jahu 155, nisujahu 72 ja odrajahu 7, tangaineid 18 ja kaunvilju 6, kartulit 372, piima ja piimasaadusi arvestatult piimana ligemale 500, liha 90 kg, kanamune 110 tükki.

Eesti Vabariigi põllumajanduses oli kujunenud üldkompromistlik humaanne põhimõte – **tootjate huve ei ohverdatud tarbijate huvidele ega tarbijate huve tootjate huvidele**. Sellise tasakaalustatud olukorra kujunemisel oli muidugi oma osa riigivõimuorganitel. Loomakasvatusinstituudis vastavate prognoosvariantide koostamisel on samu põhimõtteid peetud kohaseks.

Riigi kui terviku ja tootjate majanduslikkuse huvides on oluline toodete eksport valuuta saamiseks. Pidades silmas Eesti põllumajanduse (eriti talude) ressursside vajadust, seejuures tootmisvahendite soetamist ja uuendamist, peab põllumehel olema võimalus toota põllumajandussaadusi ka ekspordiks. Põllumajanduse prognoosnäitajate järgi jätkub aastas ekspordiks miinimumvariandis piima 236 (toodangust 27 %) ja liha 24 (18 %) tuhat tonni, optimumvariandis vastavalt 603 (48 %) ja 45 (30 %) tuhat tonni, mune mõlemas variandis 40 (9 %) mln. tükki.

Muidugi sõltub põllumajandussaaduste tootmine ja nende eksporditava osa maht kasutatava põllumajandusmaa suuruselt ja kasvatavate kultuuride saagikusest. Tabelist nähtub, et põllumajandusmaa suuruselt on kavandatud miinimumvariandi puhul 1,0 mln. hektarit, optimumvariandi puhul 1,2 mln. hektarit. Kultuuride keskmine saagikus vastavalt 3165 ja 3210 söötühikut hektarilt.

* * *

Meie põllumeeste taotlusi on valitsus seni eiranud. Sellega on juhtisikud üles näidanud lühinägelikkust. Lähim ajalugu tõestab seda.

Maailma tasemega poliitikud on juba asunud vaagima kogu meie planeedi elanike toitlusprobleeme. Kuidas toita maailmas elanikke, kui nende arv eeloleva sajandi keskel kahekordistub? **Demograafide arvutused** (1993. a., Delhis) näitavad, et kui maailmas laste keskmist arvu ühe naise kohta vähendada praeguselt 3,3-lt (vastavate abinõude rakendamisel) 2,5-ni, siis ikkagi 2100. aastal võib maailmas olla 19 miljardit elanikku, praegusest kolm korda rohkem. Juba käesoleval ajal kannatab vist ligemale $\frac{1}{3}$ elanikest alatoitluse all. Aktuaalseks muutub ligemale kahe sajandi vanune inglase **prof. T. R. Malthuse (1766...1834) rahvastusteooria** – rahvastik kasvab geomeetrilises, elatusvahendite hulk aga aritmeetilises progressioonis. Aktuaalseks muutub õige pea ka põllumajandusliku tootmise intensiivistamise vajadus Eestis.